

De Kanselarij in Leeuwarden werd gebouwd als eerbetoon aan een tiran, maar geldt ook als een van de mooiste oude gebouwen van Friesland. Dit voormalige gerechtshof is precies 450 jaar oud.

ERWIN BOERS

Willem van Oranje was stadhouder van Friesland toen hij in 1584 werd vermoord. De opdrachtgever van die aanslag was Philips II, de koning van Spanje, die we kennen uit het Wilhelmus. Hij tiranniseerde ons land. Toch bleef zijn naam op de voorgevel van de Leeuwarder Kanselarij prijken.

Sterker nog: die hoge prachtgevel vol ornamenten is een groot eerbetoon aan de beruchte koning. Als je door het gebouw loopt, kom je het wapen van Castilië tegen als je omhoog kijkt. Het stempel van Philips laat zich niet uitpoetsen.

Zo gek is dat niet, want de Spaanse koning betaalde dit gebouw zelf. Dat gebeurde nadat Friese juristen en andere hoge heren er decennialang om hadden gezeurd. Geen wonder dat ze hem dankbaar waren, want hun nieuwe gerechtshof was beslist een van de mooiste gebouwen van Noord-Nederland.

In de jaren daarvoor hadden de juristen zich moeten behelpen met het verouderde ziekenhuis van klooster Galilea, dat iets verderop langs dezelfde gracht stond. De monniken vroegen een os per jaar als huur. Dat kloostergebouw paste echter slecht bij hun waardigheid.

Dat besef drong ook door aan het koninklijk hof in Brussel, dat er veel aan gelegen was om het hart van de Friezen te winnen. Niet voor niets had Leeuwarden kort daarvoor een eigen bisschop gekregen. In 1566 stuurde Philips zijn bouwmeester Bartholomeus Janszoon naar Friesland om een ontwerp te maken voor de nieuwbouw. Hij liet een aantal oude huizen slopen en begon al vlot met de bouw.

Die verliep echter langzaam en bovendien is het gebouw nooit voltooid. Dat is gemakkelijk te zien, staand recht voor de ingang: destijds streefden architecten namelijk naar symmetrie: de voordeur moest in het midden komen. In Leeuwarden lukte dit niet, want de zuidvleugel van de Kanselarij is nooit gebouwd.

Toch was Leeuwarden onder de indruk, want de Kanselarij was op dat moment veruit het mooiste overheidsgebouw van Friesland. Het moet 'een kolossale indruk hebben gewekt' tussen de lagere gebouwen in de omgeving, schreef architectuurhistoricus Peter Karstkarel hier later over.

Op 7 november 1571 schreed een stoet deftig geklede heren door de stad. Hun tocht begon in de oude vergaderkamer van het klooster Galilea, vervolgens wandelden ze naar

de Sint-Vituskerk op het Oldehoofsterkerkhof, waar ze een kerkdienst bijwoonden. Daarna liepen ze terug naar de Turfmarkt, waar de Kanselarij feestelijk in gebruik werd genomen.

Vermoedelijk heeft de uit Barrahus afkomstige Viglius van Aytta een centrale rol gespeeld in de financiering en bouw. Hij was topambtenaar aan het koninklijk hof en hechte veel belang aan goede betrekkingen tussen Brussel en Friesland. Zijn rol werd benadrukt met een poort in het gebouw, waarop zijn familiewapen en lijfspreuk zichtbaar waren.

De poort zit daar nu niet meer, maar sinds 2018 staat voor de Kanselarij wel een standbeeld van Viglius. Hij kijkt uit op de Koningsstraat, die vermoedelijk naar Philips II is vernoemd. De bordesstrap is pas in 1621 aangebracht. De wapens van de leeuwen hier bovenop symboliseren de oude landsdelen van Friesland.

De naam van het historische gebouw is altijd verwarrend geweest, want je zou verwachten dat er een kanselier of andere belangrijke bestuurder gevestigd was. Inderdaad wilden de Friese Staten zich hier ook vestigen. De Kanselarij had dus een functie als provinciehuis kunnen krijgen, maar zo ver kwam het niet.

Vermoedelijk speelde geldgebrek hierbij een belangrijke rol. Vanuit Brussel kwam alleen financiering voor een rechtbank en niet voor een provinciehuis. Meer dan twee eeuwen zou de Kanselarij de belangrijkste Friese gerechtshof blijven. Het latere Paleis van Justitie op het Wilhelminaplein

Het standbeeld van Viglius van Aytta, de topambtenaar die – in de zestiende eeuw al – ijverde voor goede betrekkingen tussen Friesland en Brussel. De onthulling drie jaar geleden werd verricht door de Belg Herman van Rompuy, van 2010 tot 2014 voorzitter van de Europese Raad. FOTO HOGE NOORDEN/JACOB VAN ESSEN

'Een van de mooiste gebouwen van het land'

is een voortzetting van deze functie.

De invloed van Philips in Leeuwarden duurde maar kort. In 1580 werden de Spaanse troepen verdreven uit de stad. De Friese Staten verklaarden zich vrij, waarna de familie van Nassau als stadhouderfamilie werd binnengehaald. Dit begon met Wil-

lem van Oranje, die na zijn dood werd opgevolgd door zijn neefje Willem Lodewijk (Us Heit).

Na de machtswisseling grepen de Friese Staten alsnog hun kans om zich naast de rechters te vestigen. Zij trokken in het oude kappittelhuis van klooster Galilea pal naast de Kanselarij. Hun gebouw werd herdoopt tot Landschapshuis. Dit werd in de negentiende eeuw gesloopt, maar de toegangspoort is bewaard en staat nu bij de Martenastate in Koarnjum.

De Kanselarij verloor onder het bewind van Napoleon definitief zijn functie als rechtbank. De Fransen stichtten hier een militair zieken-

huis en een kazerne. Later, in 1824 kwam er een 'huis van burgerlijke en militaire verzekering' in en aan het einde van de negentiende eeuw werd de Kanselarij een bibliotheekgebouw.

Het Rijksarchief, de Provinciale en Bumabibliotheek vonden er onderdak, terwijl eind negentiende eeuw de deftige gracht langs het gebouw werd gedempt. Hedendaagse Leeuwarders kennen verschillende functies van de Kanselarij, bijvoorbeeld het Café Bach, dat later in de historische kelders zat. Bovengronds drukten het Verzetsmuseum en Fries Museum hun stempel op het monumentale gebouw.

In de jaren negentig kwam er een ondergrondse doorgang naar andere museum panden aan de overzijde van de straat. In 2013 verhuisde het Fries Museum naar het Zaailand. Sindsdien is de Kanselarij een verbindende broedplek voor onderwijs, cultuur, bedrijven en maatschappelijke organisaties.

Het gebouw is altijd geliefd geweest bij Friezen en toeristen. De beroemde natuurschrijver Jac. P. Thijsse noemde het „een van de mooiste gebouwen van het land.“ Lezers van de *Leeuwarder Courant* verkozen de Kanselarij in 1988 tot mooiste gebouw van Leeuwarden. In 2005 werd het bij een nieuwe verkiezing uitgeroepen tot 'dierbaarste monument' van Leeuwarden, een titel die het moest delen met de Oldehoeve.

Over de bouwstijl zijn de deskundigen het niet altijd eens. Vroeger werd de gevel vaak genoemd als een zeldzaam Fries voorbeeld van zestiende-eeuwse Renaissance-architectuur. Die stroming bleef eeuwenlang populair in Friesland, denk bijvoorbeeld aan het stadhuis van Bolsward, een voorbeeld van latere Renaissance-bouw.

De Renaissance-vormen zijn zeker zichtbaar in enkele onderdelen van de Kanselarij, maar het pand is toch vooral een voorbeeld van „de latere overdadige fase van de gotiek“, constateerde de Leeuwarder architectuurhistoricus Karstkarel in 1985: „Het is een door en door gotisch bouwwerk geworden.“

Een historische afbeelding van de Kanselarij op de Turfmarkt in Leeuwarden. BRON HISTORISCH CENTRUM LEEUWARDEN